

EVALUACIJA EFIKASNOSTI DEFEKTOLOŠKOG PROGRAMA ZA OTKLANJANJE AGRESIVNOG PONAŠANJA KOD NAGLUHE DJECE

Sandra Bradarić-Šlujo

Originalni znanstveni članak

Fakultet za defektologiju
Sveučilišta u Zagrebu

UDK: 376.33

Sažetak

Na temelju pretpostavljenih uzroka agresivnog ponašanja u nagluhog dječaka, izrađen je defektološki program za ublažavanje, odnosno otklanjanje, manifestacija tog nepoželjnog ponašanja. Hipoteza istraživanja bila je da će primjenom takvog programa, usmjerenog k ostvarivanju adekvatnijeg procesa potkrepljivanja (ne)agresivnog ponašanja, pružanjem više prilika dječaku za doživljavanje uspjeha te stimulacijom njegove pozitivne interakcije s vršnjacima kroz igru, doći do značajnog smanjenja učestalosti agresivnog ponašanja.

Tromjesečnom se primjenom defektološki program pokazao djelotvornim. Na svim promatranim pojedinačnim segmentima ponašanja dječaka došlo je do značajnih promjena u pozitivnom pravcu. Obradom podataka dobivenih mjerenjima na tim pojedinačnim segmentima ponašanja dječaka došlo je do značajnih promjena u pozitivnom pravcu. Obradom podataka dobivenih mjerenjima na tim pojedinačnim segmentima njegova ponašanja kroz 15 vremenskih točaka programom INDIFF, pokazalo se da je u osnovi svih tih promjena ležao jedinstven proces, kojeg smo identificirali kao dječakov opći napredak u učenju.

1. UVOD

Povišena agresivnost u djece s oštećenjem sluha općenito je, a posebno u nagluhe djece, rezultat koji se često spominje u literaturi (Vegely, prema Jussen, 1973; Goulder i Trybus, prema Cohen, 1980; Grohnfeldt, 1977; Dierig, 1977). Tu pojavu neki autori (Claussen, 1973; Grohnfeldt, 1977) objašnjavaju u svjetlu teorije frustracije - agresije (Dollard, Doob, Miller, Mowrer i Sears, 1939), smatrajući, naime, da djeca s oštećenjem sluha, zbog teškoća komunikacije u zadovoljavanju svojih želja i potreba, često nailaze na prepreke, odnosno, češće su izložena frustrativnim situacijama. Ne raspolazući efikasnijim sredstvima rješavanja konflikata i oslobađanja od emocionalne napetosti, reagiraju agresivnošću. Mi bismo tome dodali još i pretpostavku da agresivne reakcije djece s oštećenjem sluha uče, naročito u zavodskim uvjetima odgoja, obrazovanja i rehabilitacije, promatranjem i imitacijom

agresivnog ponašanja druge djece na koje odgajatelji ne reagiraju (agresivnost kao naučeno ponašanje, Bandura, 1986), a kojim mogu biti izložena, praktički, od samog početka rehabilitacije. Ukoliko su često nekritički izložena i utjecaju filмова s agresivnim sadržajima (jer u njima ima "puno akcije, malo konverzacije"), bivaju solidno "oboružani" iskustvima koja će olakšati manifestaciju agresivnog ponašanja u frustrativnim situacijama (impulzivna agresivnost, Žužul, 1986), a kojih naročito u zavodskim uvjetima ne nedostaje, kao i u situacijama u kojima dijete percipira da agresivnošću može doći do željenog cija (instrumentalna agresivnost, Žužul, 1986).

Istraživanja igre djece s oštećenjem sluha pokazuju da ona imaju teškoća u ostvarivanju interakcija s vršnjacima, u smislu da u odnosu na čujuću djecu iste predškolske dobi ostvaruju manje interakcija, kako s djecom s oštećenjem sluha, tako i s djecom bez takvog oštećenja (Antia,

prema Kreimeyer i Antia, 1988), da se u socijalnoj igri djece s oštećenjem sluha često mogu uočiti dva ekstremna obrasca ponašanja: neprilagođeno nametanje (unangepasste Durchsetzung) i naglašeno isticanje sebe s jedne, i pasivna izolacija s druge strane (Sänger, prema Dierig, 1977), da mnogo više vremena provode igrajući se sama, nego što to čine njihovi čujućih vršnjaci (Higginbotham i Baker; Vandell i George, prema Antia i Kreimeyer, 1988) te da, s obzirom na kategorije kognitivne igre i socijalne participacije, mnogo više vremena provode u neinterakcijskim konstruktivnim, a manje u kooperativnim i dramatskim igrama nego čujuća djeca iste dobi (Higginbotham i Baker, prema Higginbotham, Baker i Neill, 1980).

Nedostatak igrovnih interakcijskih iskustava i teškoće participacije u igri djece s oštećenjem sluha, u interakciji s drugim faktorima, mogu u nedovoljno strukturiranim situacijama, naročito u zavodskim uvjetima odgoja, obrazovanja i rehabilitacije, pogodovati ispoljavanju nepoželjnih oblika ponašanja, pa tako i agresivnosti.

Oskudnost interakcijskih iskustava te iskustva negativnog feed- backa iz interakcija djece s oštećenjem sluha s njihovim roditeljima, nastavnicima i drugim za njih značajnim osobama, negativno se, čini se, odražavaju na izgradnju svijesti o sebi, odnosno samopoštovanja u te djece (Brunschwig, prema Barker, 1953; Myklebust, 1964; Craig, prema Garrison i Tesch, 1978; Meadow, prema Garrison i Tesch, 1978). Samopoštovanje djeteta školske dobi, između ostaloga, u značajnoj mjeri ovisi o njegovom uspjehu u školi i interakcijskim iskustvima s nastavnicima i učenicima. Slika o sebi kao učeniku zauzima dominantno mjesto u svijesti o sebi djeteta te dobi (Janakov, 1987). Česti doživljaji neuspjeha u školi frustriraju djetetovu potrebu za samouvažavanjem, snizuju mu samopouzdanje i toleranciju na frustracije, izazivaju u njemu anksioznost i otpor prema

školi, što sve također može pogodovati ispoljavanju također agresivnosti, kao i drugih nepoželjnih oblika ponašanja.

Svijest o svom tijelu temeljni je doživljaj svojeg Ja, najmaterijalniji je dokument vlastitog postojanja u vremenu i prostoru; ona je baza svijesti o sebi (Brown i Van Riper, 1966; Ouklender, 1978; Čordić i Bojanin, 1981; Hrnjica, 1982; Janakov, 1987; Allport, prema Fulgosi, 1987). Stoga neki autori, kao npr. Ouklender (1978), preporučuju da se u reintegraciji djetetova Ja pođe upravo od onoga najelementarnijega, od stimulacije doživljaja svog tijela.

2. PROBLEM

Pojavi, a naročito tretmanu, nepoželjnih oblika ponašanja u djece s oštećenjem sluha, ni u literaturi, niti u praksi ne poklanja se pažnja koju bi ti oblici ponašanja, s obzirom na svoje značenje za socijalnu integraciju djeteta, zasluživali. U relativno malobrojnim istraživanjima nepoželjnih ponašanja kod djece s oštećenjem sluha, agresivnost se, kao što smo vidjeli, spominje kao jedan od najučestalijih takvih oblika ponašanja, posebno kod nagluhe djece. S druge strane, nedostaju nam znanstveno utemeljene informacije o tome, koji su to postupci u domeni defektologa kojima on može efikasno utjecati na otklanjanje agresivnosti u te djece.

3. CILJ

Cilj je ovog istraživanja bila izrada defektološkog programa za ublažavanje, odnosno otklanjanje agresivnog ponašanja kod nagluhe djece, te evaluacija efikasnosti tog programa kroz njegovu praktičnu primjenu.

4. HIPOTEZA

H1 - Primjenom defektološkog programa usmjerenog k:

- 1) ostvarivanju adekvatnijeg procesa potkrepljivanja (ne)agresivnog ponašanja,
- 2) stvaranju pretpostavki za češće

doživljavanje uspjeha, te

3) poboljšanju interakcije nagluhe djece s vršnjacima kroz igru, moguće je značajno utjecati na smanjenje učestalosti agresivnog ponašanja u te djece.

5. METODE RADA

5.1. Ispitanik

Dječak je rođen 1979. godine, i u vrijeme realizacije istraživanja¹ (proljeće 1989. godine), bio je polaznik II. razreda Centra za odgoj, obrazovanje i rehabilitaciju "Slava Raškaj" u Zagrebu. S obzirom na slušni status u dječaka je prisutna teška prelingvalna naglušnost. Intelektualni je status prosječaj (na neverbalnoj skali WISC-a QI = 99). Opservacijom ponašanja u ukupnom trajanju od 8 sati i 20 minuta, tokom perioda od 10 dana, a koja je provedena prije početka realizacije defektološkog programa, agresivnost se manifestirala ukupno 60 puta, najviše u onim situacijama koje su najslabije strukturirane: u situacijama svlačenja i oblačenja i lične higijene (period od ustajanja do odlaska na doručak) te u slobodnom vremenu. Na temelju podataka prikupljenih opservacijom dječaka, podataka iz njegovog dossiera i razgovora s defektolozima koji s dječakom rade, pretpostavljeni su slijedeći uzroci agresivnog ponašanja:

a) emocionalne smetnje (nesigurnost, nisko samopoštovanje odnosno loša slika o sebi, kao posljedica izrazito autoritarnog odnosa oca prema dječaku i čestih i trajnih doživljaja neuspjeha u nastavnom radu. Naročite teškoće dječak je imao u svladavanju gradiva iz matematike),

b) neadekvatni postupci potkrepljivanja ponašanja (negativna potkrepljenja agresivnosti uglavnom su izostajala, što je djelovalo kao pozitivno potkrepljenje tog ponašanja za dijete koje ga je manifestiralo, dok za

dijete koje je to ponašanje promatralo kao model za učenje agresivnih obrazaca ponašanja. Česta izloženost filmovima s agresivnim sadržajima pogodovala je također učenju agresivnog ponašanja po modelu),

c) nedovoljna strukturiranost situacije slobodnog vremena (siromašan izbor sadržaja, igračaka i sportskih rekvizita destimuliraju ostvarivanje pozitivnih socijalnih interakcija djeteta. Hipostimulacija frustrira dijete i može ga potaknuti na aktivnosti koje nisu uvijek socijalno prihvatljive i bezopasne).

5.2. Defektološki program

Na temelju pretpostavljenih uzroka agresivnog ponašanja, definirani su ciljevi i zadaci defektološkog programa. Program se sastojao iz dva dijela:

- 1) Program stimulacije doživljaja svog tijela i interakcije s vršnjacima kroz igru
- 2) Individualni instrukcioni program iz matematike

5.2.1. Program stimulacije doživljaja svog tijela i interakcije s vršnjacima

realizirao se tokom 26 seansi u vrijeme produženog stručnog tretmana, u grupi od 4 do 12-ero djece te u slobodnom vremenu dva do tri puta tjedno, u vrijeme od 13 do 14 sati. Ciljevi ovog dijela programa bili su slijedeći:

1. Dosljednim apliciranjem negativnih potkrepljenja na svako ispoljeno agresivno ponašanje u grupi, te stimulacijom uspostavljanja emocionalnih kontakata i kooperativnih odnosa ispitanika s vršnjacima kroz igru (kao ponašanja inkompatibilnog s agresivnošću) i pozitivnim potkrepljenjima takvih neagresivnih obrazaca ponašanja, utjecati na poboljšanje interakcije s vršnjacima i smanjenje učestalosti agresivnosti.

2. Upoznati djecu s igrama koje će moći koristiti u svom slobodnom vremenu i na taj

¹ Istraživanje je provedeno u sklopu projekta financiranog od Samoupravne interesne zajednice znanosti SR Hrvatske, pod brojem 1.10.05.01.004. - "Mogućnosti modifikacije nekih oblika nedostatnih i nepoželjnih ponašanja djece s oštećenjem sluha".

način pridonijeti boljoj osmišljenosti slobodnog vremena.

3. Intenzivirati doživljaj svog tijela:

a) poboljšati predodžbu o dijelovima svog tijela, kao i o tijelu u cjelini

b) usvojiti slijedeće nazive dijelova tijela: glava, vrat, leđa, guza, pupak, trbuh, kosa, oko, nos, usta, jezik, uho, čelo, ruka, prsti, mali prst, noga, koljeno, brada, obrazi, palac, šaka, palac na nozi, grudi, obrve, trepavice, rame, lakat, prstenjak, srednji prst, kažiprst.

Navedene nazive korektno artikulirati,

c) osposobljavanje za voljno opuštanje muskulature.

Psihofizička relaksacija,

d) pohvalama uspješno izvršenih zadataka utjecati na češće doživljavanje uspjeha i na jačanje samopouzdanja ispitanika.

Na intenziviranje doživljaja svog tijela nastojalo se utjecati različitim igrama i vježbama kao npr. pokazivanjem zadanih dijelova tijela na sebi i na drugome, dodirivanjem zadanim dijelovima tijela, imitacijom pokreta i položaja tijela u prostoru, relaksacijom i masažom vrata i ramena ... Kao ilustraciju igara kojima se njeguje i snažno potiče uspostavljanje kooperativnih odnosa u grupi: možemo opisati igru "Mačke i miševi": jedan je učenik "mačka", a ostali su "miševi". "Mačka" hvata "miševe" tako da im na prsa stavi mali jastuk ili plišanu igračku. Kad jednom "mišu" prijete opasnost, drugi ga treba spasiti tako da stane s njime prsa uz prsa i time onemogućiti "mačku" u lovu. Onaj tko bude uhvaćen, postaje "mačka". Za odabir igara i vježbi sadržanih u ovom dijelu programa, korišteni su radovi autora S. Jennings (1986) i V. Findaka (1980). Detaljniji uvid u primjenjeni defektološki program moguće je dobiti kod autora ovog rada.

Pri realizaciji sadržaja ovog dijela programa korišteni su, dakle, neki elementi modifikacije ponašanja (Anić, 1984). Strogo se vodilo računa o primjeni predviđenih pro-

cedura potkrepljivanja ponašanja (Bradarić-Šlujo, 1990): apliciranju predviđenih averzivnih podražaja, potkrepljivanju predviđenih alternativnih modela ponašanja inkompatibilnih s agresivnošću, a primjenjen je i postupak samopotkrepljivanja ponašanja.

5.2.2. Individualni instrukcioni program iz matematike realiziran je tokom 17 nastavnih sati u trajanju od 30 ili 45 minuta. Ciljevi ovog dijela programa bili su slijedeći:

1) uočavanje razlike između operacija zbrajanja i oduzimanja

2) vježbanje i automatizacija operacija zbrajanja i oduzimanja u skupu brojeva do 10, a zatim i u skupu brojeva do 20 bez prijelaza desetice

3) pozitivnim potkrepljenjima uspješno riješenih zadataka utjecati na jačanje samopouzdanja ispitanika i njegove motivacije za nastavni rad

4) usvajanjem potrebnog predznanja iz matematike omogućiti učeniku praćenje daljnjeg rada na obradi novih sadržaja u nastavi matematike u njegovom odjeljenju te stvaranje prilika za češće doživljavanje uspjeha i afirmaciju pred vršnjacima na socijalno prihvatljiv način.

Rad na svladavanju matematičkih sadržaja odvijao se kombinacijom skupovnog i brojevnog pristupa. U početku se krenulo sa skupovnim pristupom, kako bi dječak shvatio razliku između operacija zbrajanja i oduzimanja, pri čemu je korišten zorni materijal koji se, zatim, postupno sve više izostavljao.

Ovo je istraživanje trajalo ukupno 15 tjedana, a realizacija samog defektološkog programa trajala je 13 tjedana.

5.3. Uzorak varijabli i mjernih instrumenata

U skladu s postavljenim ciljevima i zadacima defektološkog programa definirano je ukupno 10 varijabli, ali su nakon izvršene komponentne analize (zbog potrebe za redukcijom broja varijabli), programom IN-DIFF obrađeni podaci dobiveni na slijedećim četirima varijablama:

šifra

1. Učestalost agresivnostiAGR
2. Grupne igreGRUP
3. Napredak u matematiciMAT
4. Poznavanje topografije tijelaTOP

Za potrebe ovog istraživanja agresivnost je definirana kao svaki oblik ponašanja koji potencijalno može ugroziti fizički integritet druge osobe (udaranje, grubo guranje, čupanje i sl), kao i ozbiljna prijetnja fizičkim napadom, a koji nije izazvan agresivnošću drugog djeteta ili osobe, koji je namjieran, a ne nehotačan, te se, s obzirom na svoju grubost i emocionalne reakcije negativnog hedonističkog tona (strah, plač, ljutnja) u drugog djeteta, ne manifestira kao sadržaj igre.

Učestalost agresivnosti mjerena je putem opservacije jednom tjedno (četvrtkom), u ukupnom trajanju od 4 sata i 30 minuta dnevno u različitim situacijama tokom dana (svlačenje i oblačenje, lična higijena, hranjenje, nastava i slobodno vrijeme), uvijek u isto vrijeme i u istom trajanju. Podaci su unošeni u obrazac za opažanje ponašanja, konstruiran za potrebe ovog istraživanja. Opservacija se provodila tokom 15 tjedana odnosno u 15 vremenskih točaka.

Varijabla **grupne igre** definirana je kao bilo kakva socijalno prihvatljiva igrovna aktivnost u koju je uključeno najmanje dvoje djece i koju karakterizira njihova više ili manje kontinuirana interakcija. Sadržaj ove varijable obuhvaća asocijativne i kooperativne igre, kako su ih definirali Higginbotham, Baker i Neill (1980). Zbog racionalizacije broja varijabli, ovdje je uključena i govorna komunikacija s vršnjacima u slobodnom vremenu. Rezultati ispitanika na ovoj varijabli dobiveni su putem opservacije u slobodnom vremenu, u trajanju od 90 minuta dnevno (istovremeno kad je mjerena i agresivnost u slobodnom vremenu), tokom perioda od 15 tjedana. Rezultati izraženi u minutama unošeni su u "Obrazac za opažanje ponašanja u slobodnom vremenu". Varijabla **napredak u matematici** sadrži rezultate po vremenskim točkama koje je ispitanik postigao u svladavanju gradiva iz matematike putem individualnog instruk-

cionog programa. Ispitni materijal obuhvaćao je 3 skupine od po 6 zadataka zbrajanja i oduzimanja u skupu brojeva do 20 bez prijelaza desetice, i to tipove zadataka: 9-5, 12+3 i 15-3. Ispitivanje se vršilo svaki tjedan, četvrtkom. Svaki ispravno riješen zadatak donosio je jedan bod.

Varijabla **poznavanja topografije tijela** sadrži rezultate ispitanika na dijelu "Skale za procjenu poznavanja dijelova tijela na sebi za djecu od 3-14 godina" (Čordić i Bojanin, 1981) i to na onom njenom dijelu koji se odnosi na djecu do 10 godina starosti. Ispitivanje je vršeno jednom tjedno, četvrtkom, te rezultat na ovoj varijabli u pojedinoj vremenskoj točki predstavlja zbroj ispravno pokazanih dijelova tijela na sebi.

5.5. Metoda obrade podataka

Rezultati istraživanja obrađeni su programom INDIFF (Momirović i Karaman, 1986). Broj komponenata promjena određen je po PB kriteriju. Obrada podataka učinjena je u Sveučilišnom računskom centru, na računalu UNIVAC 1100.

6. REZULTATI I DISKUSIJA

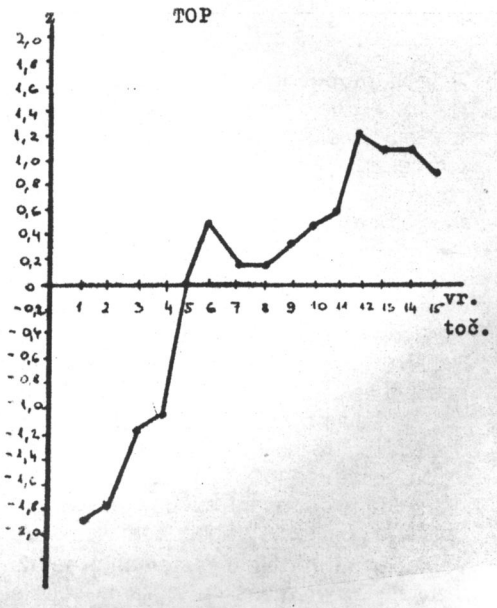
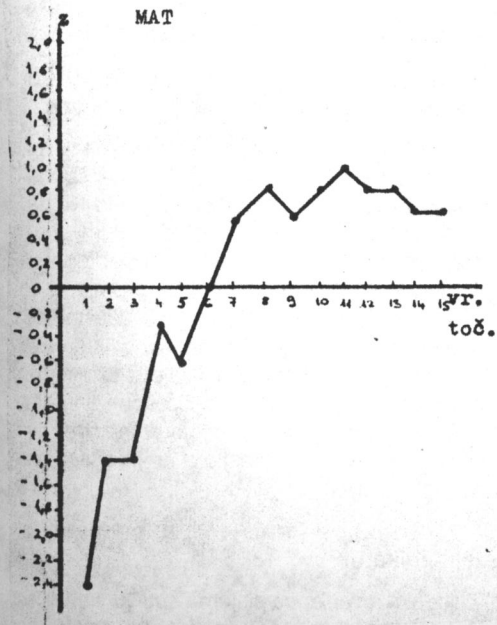
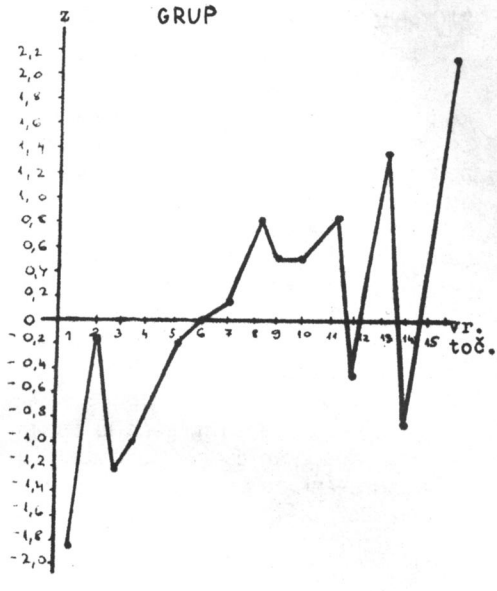
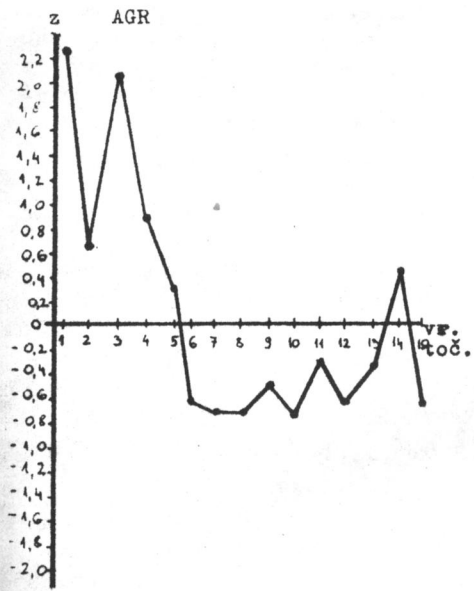
6.1. Standardizirane vrijednosti ispitanika na pojedinačnim varijablama

Standardizirane vrijednosti ispitanika na pojedinačnim varijablama prikazane su na grafikonima na slici 1. Iz grafikona je vidljivo da je na svim promatranim pojedinačnim segmentima ponašanja ispitanika, uz određene oscilacije, došlo do značajnih promjena u pozitivnom pravcu: do smanjenja učestalosti agresivnosti; porasta vremenskog intervala kojeg je ispitanik provodio u zajedničkoj igri s drugom djecom, odnosno do intenziviranja njegove pozitivne interakcije s vršnjacima te do napretka u matematici i u poznavanju topografije tijela.

6.2. Struktura promjene u ponašanju ispitanika

Zajednička varijanca sistema četiriju varijabli: AGR, GRUP, MAT i TOP iznosi oko 79%.

Slika 1

U tablici 1 prikazane su korelacije varijabli. Vidljivo je da sve varijable međusobno visoko koreliraju te da varijabla AGR negativno korelira s preostalim trima varijablama. Ove korelacije ukazuju na čvrstu međusobnu povezanost promjena na mjeranim varijablama.

Tablica 1
Korelacije varijabli

	AGR	GRUP	MAT	TOP
AGR	1.00			
GRUP	-.79	1.00		
MAT	-.89	.70	1.00	
TOP	-.79	.62	.89	1.00

Iz tablice 2 vidljivo je da je prostor ovih četiriju varijabli sveden na jednu komponentu promjena koja objašnjava oko 84% ukupne varijance sistema i predstavlja glavni predmet mjerenja.

Tablica 2

Karakteristični korijenovi (LAMBDA), postotak zajedničke varijance (%) i kumulativni postotak zajedničke varijance (CUM)

	LAMBDA	%	CUM
1.	3.34853	.83713	.83713 zadnji značajni
2.	42455	.10614	karakteristični
3.	.15381	.03845	korijen
4.	.07311	.01828	

Komunaliteti varijabli izračunati su u prostoru jedne komponente promjena. Iz tablice 3 vidljivo je da je raspon komunaliteta relativno mali (.71 do .91) te da su, dakle, komunaliteti svih varijabli visoki, što znači da će sve četiri varijable značajno utjecati na strukturiranje komponente promjena

Tablica 3

Komunaliteti varijabli

AGR	.90143
GRUP	.71334
MAT	.91275
TOP	.82101

U tablici 4 prikazana je struktura komponente promjena. Vidljivo je da sve

varijable visoko koreliraju s tom komponentom te da, dakle, sve značajno utječu na njeno formiranje. Osim varijable AGR koja negativno utječe na strukturiranje ove komponente, utjecaj je ostalih varijabli pozitivan. Najveću korelaciju s komponentom promjena ima varijabla MAT (.96), zatim slijede varijabla AGR (-.95), TOP (.91) i GRUP (.84). Drugim riječima, možemo reći da je ovaj faktor definiran smanjenjem učestalosti agresivnog ponašanja, intenziviranjem igrovne interakcije ispitanika s vršnjacima te napretkom u svladavanju gradiva iz matematike i poznavanju topografije tijela.

Promjene u 15 vremenskih točaka, date kroz komponentu promjena, statistički su značajne na razini 0.01 (F je distribuiran u skladu sa Snedeckorovom raspodjelom sa ExE1 stupnjeva slobode).

Tablica 4

Struktura komponente promjena

	FAC1
AGR	-.95
GRUP	.84
MAT	.96
TOP	.91

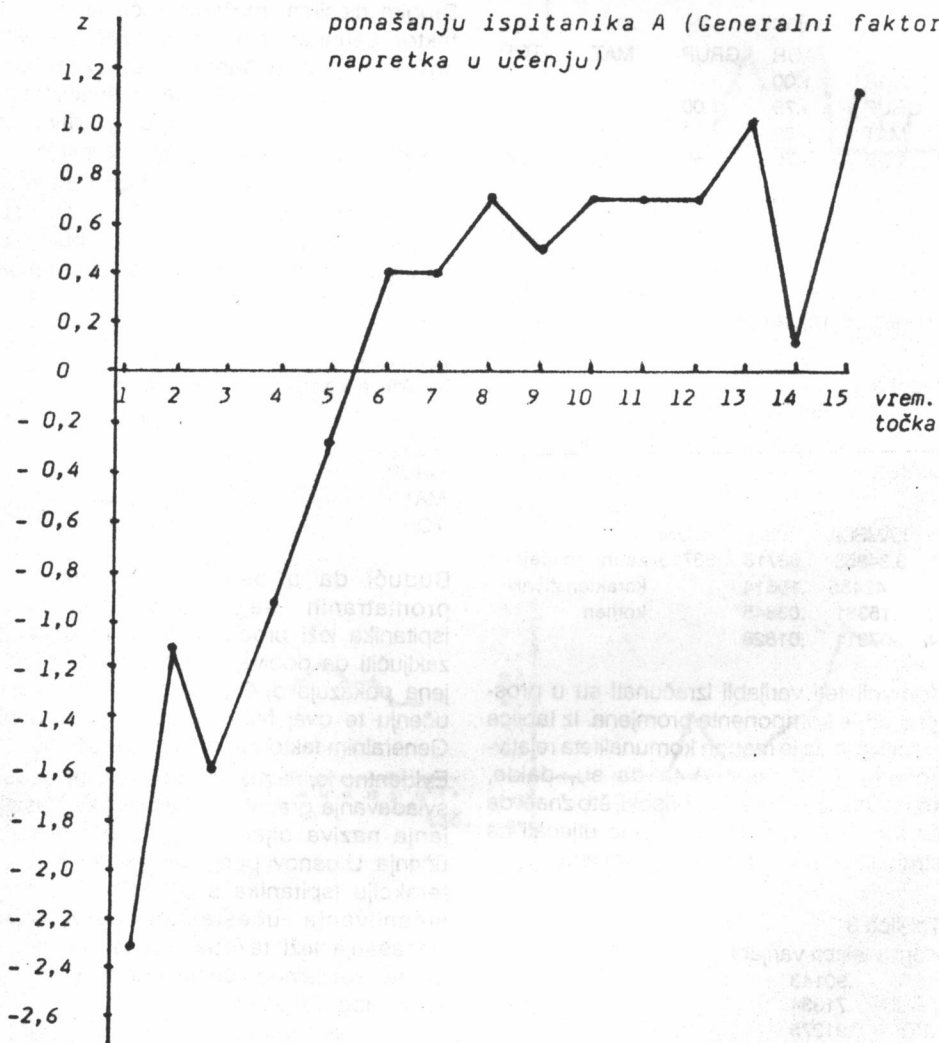
Budući da u osnovi promjena svih promatranih segmenata ponašanja ispitanika leži proces učenja, moguće je zaključiti da dobivena komponenta promjena pokazuje opći napredak ispitanika u učenju te ovaj faktor možemo imenovati Generalnim faktorom napretka u učenju.

Evidentno je, naime, da u osnovi aktivnosti svladavanja gradiva iz matematike i usvajanja naziva dijelova tijela leži proces učenja. U osnovi pospješivanja igrovne interakcije ispitanika s drugom djecom i smanjivanja učestalosti agresivnog ponašanja leži također proces učenja - proces socijalnog učenja, odnosno učenja socijalnog ponašanja.

Kako se odvijao opći napredak ispitanika u učenju tokom promatranog perioda od 15 tjedana, možemo vidjeti iz trajektorija komponente promjena, prikazanog na slici 2.

Slika 2

Trajektorij komponente promjena u
ponašanju ispitanika A (Generalni faktor
napretka u učenju)

Vidljivo je da od 3. tjedna realizacije programa nastupa trend relativno kontinuiranog napretka ispitanika u učenju. Taj napredak, uz dvije manje oscilacije, traje sve do 14. tjedna, kada dolazi do znatnog pada uspješnosti u učenju. Ovaj rezultat možemo dovesti u vezu sa završetkom neposrednog rada s dječakom. Ne treba, naime, zaboraviti činjenicu da svako dijete ima potrebu da mu se poklanja pažnja, da se vlastitim očima i očima drugih doživljava važnim te da je zbog toga, možda, prestanak bavljenja s dječakom nakon 13. tjedna realizacije istraživanja rezultirao frustracijom i padom motivacije. U 15. vremenskoj točki napredak ispitanika u učenju dosegao je svoj maksimum.

Finalnim ispitivanjem, koje se izvršilo ponovnom petodnevnom opservacijom tokom perioda od 10 dana, u ukupnom trajanju od 8 sati i 20 minuta, utvrđeno je da je učestalost agresivnosti u dječaka sa 60 puta, koliko se puta manifestirala u tom vremenskom intervalu u inicijalnom ispitivanju, pala na 23 puta.

Na temelju svih izloženih rezultata možemo zaključiti da se primjenjeni defektološki program u ublažavanju manifestacija agresivnog ponašanja u ovog nagluhog djeteta pokazao djelotvornim. Pritom ne smijemo smetnuti s uma činjenicu da je i samo bavljenje dječakom vjerojatno pozitivno utjecalo na promjene u njegovom ponašanju, kao i emocionalni kontakt s defektologom koji je s njime radio, a u vezi s time i dječakove percepcije defektologovih očekivanja u pogledu njegova ponašanja.

S druge strane, uvjeti realizacije programa

nisu bili najoptimalniji te je bilo i mnogo faktora u dječakovoj okolini koji su i dalje djelovali kao pozitivna potkrepljenja njegovog agresivnog ponašanja (prisustvo brojnih nekažnjenih modela agresivnog ponašanja u stvarnosti i na filmu u vrijeme izvan realizacije programa i drugi faktori na koje nismo mogli u značajnijoj mjeri utjecati).

No bez obzira na navedene činjenice, smatramo da je polaznu hipotezu moguće prihvatiti.

7. ZAKLJUČAK

Rezultati ovog istraživanja ukazuju na mogućnost da se adekvatnim procesom potkrepljivanja ponašanja, pružanjem djetetu više prilika za doživljavanje uspjeha (naročito u nastavnom radu) te poboljšanjem njegova emocionalnog i socijalnog kontakta, odnosno interakcije s drugom djecom kroz igru, značajno utječe na smanjivanje učestalosti agresivnog ponašanja u nagluhe djece.

Međutim, budući da je ovo istraživanje provedeno tek na jednom nagluhom djetetu koje se odgaja, obrazuje i rehabilitira u zavodskim uvjetima, primjenom metode totalne komunikacije, mogućnost generalizacije njegovih rezultata znatno je ograničena. Ono nam daje određene smjernice kojima se možemo pokušati rukovoditi u praktičnom radu sa svom sličnom nagluhom djecom, ali bi u svakom slučaju bila potrebna dodatna evaluacija efikasnosti ovakvih i sličnih programa za tretman agresivnosti na većim uzorcima nagluhe i gluhe djece.

LITERATURA:

1. Anić, N.: Planiranje programa za modifikaciju ponašanja. U: Grupa autora: Praktikum iz biheviorn terapije. Društvo psihologa SR Hrvatske, Zagreb, 1984.
2. Anita, Sh. i K. Kreimeyer: Maintenance of Positive Peer Interaction in Preschool Hearing-Impaired Children. The Volta Review, Dec.1988, Vol 90, No. 7, p.325-339.
3. Bandura, A.: Uloga procesa učenja po modelu u razvoju ličnosti. U: Proces socijalizacije kod djece. Izabrani radovi. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1986.

4. Bradarić-Šlujo, S.: Evaluacija efikasnosti defektološkog programa za otklanjanje agresivnog ponašanja kod nagluhe djece. Neobjavljen magistarski rad. Fakultet za defektologiju Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1990.
5. Brown, Ch.T. i Ch. Van Riper: Speech and Man. Prentice-Hall, Inc, Englewood Cliffs, New Jersey, 1966.
6. Claussen, W.H.: Schwerhörigenstereotype - Vorurteile über Schwerhörige und von Schwerhörigen. Hörgeschädigten-Pädagogik, 1973, No. 27, p.223-239.
7. Cohen, B.K.: Emotionally Disturbed Hearing-Impaired Children: A Review of the literature. American Annale of the Deaf, Dec. 1980, Vol. 125, No.9, p.1041-1049.
8. Čordić, A. i S. Bojanin: Opšta defektološka dijagnostika. Privredni pregled, Beograd, 1981.
9. Dierig, J.: Psychagogik bei Horgeschädigten: Ansätze zur Rehabilitation horgeschädigter Kinder und Jugendlicher. Julius Groos Verlag, Heidelberg, 1977.
10. Dollard, J., Doob, L.W. Miller, N.E., Mowrer, O.H.and R.R. Sears: Frustration and agression. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1939.
11. Findak, V.: Tjelesni odgoj u osnovnoj školi. Školska knjiga, Zagreb, 1982.
12. Fulgosi, A.: Psihologija ličnosti. Teorije i istraživanja. Školska knjiga, Zagreb, 1987.
13. Garrison, W.M. i S. Tesch: Self-Concept and Deafness. A Review of Research Literature. The Volta Review, Dec. 1978, Vol. 80, No.7, p.457-467.
14. Grohnfeldt, M.: Persönlichkeitsvariablen bei hörgeschädigten Kinder im Vorschulalter. Hörgeschädigten - Pädagogik, marz 1977, No.1, p.35-44.
15. Higginbotham, D.J., Baker, B.M. i R.D.Neill: Assesing the Social Partcipation and Cognitive Play Abilities of Hearing- Impaired Preschoolers. The Volta Review, Sept. 1980, Vol. 82, No.5, p.261-271.
16. Hrnjica, S.: Zrelost ličnosti. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1982.
17. Janakov, B.: Psihologija samosvesti. Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije, 1987.
18. Jennings, S.: Creative Drama in Groupwork. Winslow Press, London, 1986.
19. Jussen, H.: Schwerhörige und ihre Rehabilitation. Sonderpädagogik 2. Ernest Klett Verlag, Stuttgart, 1973.
20. Kreimeyer, K. i Sh. Antia: The Development of Social Interaction Skills in Preschool Hearing-Impaired Children. The Volta Review, 1987, Vol. 90, No. 4, p.219-233.
24. Momirović, K. i Ž. Karaman: INDIFF - model, algoritam i program za analizu promjena stanja nekog objekta opisanog nad skupom kvantitativnih varijabli. Koneziologija, 1982, Vol. 13, br. 1-2, str. 5-9.
22. Ouklender, V.: Prozori u svet naše dece. Nolit, Beograd, 1988.
23. Žažul, M.: Pregled teorija agresivnosti. Penološke teme, br. 3-4, 1986, str. 123-144.

EVALUATION OF THE EFFICACY OF THE DEFECTOLOGICAL PROGRAM FOR ELIMINATING AGGRESSIVE BEHAVIOUR IN PARTIALLY HEARING CHILDREN

Summary

The defectological program for eliminating undesired ways of behaviour, was developed on bases of assumed causes of aggressive behaviour in partially hearing boy. The hypothesis of this investigation was that the application of such program which is directed toward more adequate process of awarding nonaggressive behaviour, and is offering more chances for experiencing success, as well peers, will significantly lower the incidence of aggressive behaviour.

Defectological program has proved successful during the three months period. On each of the observed behavioural segments significant positive changes happened. Data analysis of these single behavioural segments in 15 time spots (program INDIFF) showed that in the base of all these changes was one process identified as boy's general improvement in learning.